

nať ešte mnoho práce, aby české a slovenské umenovedné myslenie naozaj vstúpilo do aktuálnych debát o stredovekom obraze v krajinách s dlhšou tradíciou teoretizovania na túto tému. Autorke patrí vďaka, že svojou dlhoročnou systematickou prácou k nadviazaniu podobného spojenia výrazne prispela.

IVAN GERÁT

František ŠMAHEL, *Diví lidé v imaginaci pozdního středověku*, Argo, Praha 2012

304 s., ISBN 978-80-257-0622

Když Josef Krása vydal na prahu sedmdesátých let 20. století monografii o rukopisech Václava IV., sklídila kniha zasloužený obdiv a Gerhard Schmidt neváhal nadšeně napsat, že český badatel v mnoha ohledech umělecký a uměleckohistorický rozbor řečeného fondu uzavřel. Navíc se titul díky štědrému obrazovému vybavení a přístupnému jazyku stal oblíbeným dárkem, skrze který proniklo povědomí o krásných knihách a dvorské kultuře za vlády syna Otce vlasti do širokých vrstev československého obyvatelstva. Další bádání již probíhalo skryto zrakům laické veřejnosti, a tak se mohlo zdát, že k zásadnějšímu vývoji nedocházelo a cesty příštího bádání, Krásou načrtnuté, již tolik nelákají. Hozenou rukavicí nakonec zvedl historik František Šmahel, který se ujal motivu ve Václavových rukopisech poměrně hojného, byť svým způsobem symptomatického pro dobu končícího středověku jako takovou – divých lidí.

Vlastní Šmahelův text je rozdělen do osmi kapitol. V první představuje autor rozmanitá pozemská lidská monstra, která dle představ středověkých učenců obývala blízké i vzdálené krajiny, navazující část se již soustřeďuje přímo na divé lidi, národ, který se od běžné populace měl odlišovat hustým ochlupením celého těla a zvířecími mravy, národ, jehož prapůvod stopuje autor až do antiky (faunové, Bakchus a podobně). Třetí kapitola se věnuje divým lidem a postavám od nich odvozeným v rytířské epice a kultuře všeobecně, následně je pojednáno o poli, které lze spolu s architektonickou plastikou označit za místo divým lidem nejvlastnější, totiž heraldickým a sfragistickým památkám. Tento oddíl a především pak oddíl následující je zasvěcen již zmíněným kodexům z knihovny Václava IV., v první řadě Bibli (Österreichische Nationalbibliothek Wien, cod. 2759–2764), památce, která co do výskytu divých mužů drží nejen v našem prostředí nesporný primát. Autor nejdříve načrtl typologii chlupatců v rámci konvolutu a posléze je zasadil do širšího rámce nejspíš již provždy zčásti enigmatické výzdoby Bible. V další kapitole pojednává o roli divých mužů na karnevalech a banketech, přičemž je nejvíce prostoru věnováno dobře zdokumentované tragické události z ledna 1393, kdy uprostřed banketu málem uhořel francouzský král Karel VI., převlečený do rafinované masky. Sedmá část pojednává o cyklech textilií, jakýchsi technicky neobvyklých obdob tapisérií, zvaných *Heidnischwerk*,

na kterých je téma rozpracováno do obdivuhodné šíře, takže nakonec tato kdysi nezkratná monstra pomáhala i při žních. Na závěr hledá autor odpověď na otázku, kam se to podivuhodné plémě, tolik oblíbené v pozdním středověku, náhle ztratilo, byť titul kapitoly je poněkud matoucí, neboť výklad demonstruje spíše rozmanitost prostředí, do nichž s každou kapitolou stále milejší a lidštější chlupatci pronikli.

Stručný výčet obsahu nemůže zachytit poetiku a nonšalantní kouzlo knihy, která spočívá na dvou pilířích. Prvním je uvolněný, lehce ironizující jazykový styl, který však nezastírá důkladnou znalost tématu a poctivou heuristiku. Autor v úvodu ke knize doznává, že váhal, má-li text opatřit poznámkami, neboť jej psal spíše ve volných chvílích a byl si vědom, že někteří z jeho příštích čtenářů budou poznámkami spíše rušeni. Osobně jsem vděčen, že Šmahel poznámky nakonec do textu zařadil, protože tak upozornil na řadu zajímavých, zvláště zahraničních studií. Druhý pilíř představuje mimořádně zdařilá grafická úprava publikace, vybavené množstvím barevných reprodukcí. Knihou je radost listovat. Podrobné legendy k obrázkům pak představují jakousi knihu v knize, kde autor mnohdy pointoval a vtipně glosoval myšlenky, naznačené v textu samém. Právě zde se ale objevilo několik přehlédnutí, jako když jsou oslí nohy zaměněné za uši (obr. 8) nebo když je iniciála E(s was ein man) čtena jako iniciála „C“ (obr. 59).

Nepopíratelnou součástí vytyčeného tématu tvoří sexualita. Je jistě dobře, že se jej zhostil respektovaný vědec, který tak o něm mohl pojednat bez uzardění a s nadhledem. Přesto se mi zdá, že ve svém výkladu zachází poněkud daleko, především v popisce k obr. 64, kde z rostlinných úponů spletený kruh s uzlem, zvaný točenice, osídlený dvěma ledňáčky, interpretuje jako souboj „o rozkoš, kterou ženy nabízejí jen na jednom místě“. Diskutabilní je vůbec originální pojetí uzlu na točenici jako připomínky ženského pohlaví, jehož neposkvrněnost střeží ledňácci (s. 146). Naopak Šmahelovo vnímání lazebnic jako prostřednic tělesných slastí nepřekvapí, při pohledu na polonahé krásky se nelze těmito úvahám ubránit. Tím se diví muži i lazebnice stávají pouze různými znaky téže pudovosti. Nemohu však smlčet, že konzervativní symbolický výklad je mi zde bližší; domnívám se, že lazebnice jsou skutečně poselkyněmi ryzosti srdce a mravní a tělesné nevinnosti, ne nepodobné stavu před prvotním hříchem. Tuto čistotu pak samy skrze lázeň přenášejí na ty, kdo jim k tomu dají příležitost. Jejich protikladem je pak divé plémě, společně tedy tvoří polaritu nevinnosti a hříchu, čistoty a nemravnosti.

Domnívám se, že v bordurách dochází k rafinované významové hře, kdy se divák, který při pohledu na ně propadne vilným myšlenkám, sám dostává do pozice divého muže. Autor mě však zcela přesvědčil, že nejpřirozenější výklad tajemné devízy „toho bzde toho“ souvisí se staročeským slovesem *bzdieti* – tj. prdět, a lze ji tedy chápat jako výzvu k zanechání marného počínání, jakési *vzdej to*. Rozpor v tom, že pásky s tímto textem drží nejčastěji právě lazebnice, je, po mém soudu, pouze zdánlivý. Diví muži, stejně jako smyslně uvažující čtenář Bible, jsou zde osloveni hrubým jazykem, neb právě takovému budou nejlépe rozumět, citátem z římských klasiků by byli nejspíš jen těžko přesvědčováni. Zdá se, že je zde cíleně reflektováno vědomí o různých vrstvách společnosti, které se výrazně odlišují i vyjadřovacími prostředky. Středověká Praha byla v tomto ohledu nepochybně mnohem diverzifikovanější než

naše dnešní metropole či střeoevropské prostředí obecně, kde masmédiá přispívají k nivelizaci jazyka, byť se nejedná o jev absolutní. Je zajímavé, že text směřující k chlupatým hrubiánům je napsán česky, ač vlastní biblický text je v překladu německém, interpretace tohoto detailu se však zdržím. V souvislosti s navrženým dekódováním devízy máme možná ještě jednu památku, která by mohla ukazovat Václava IV. jako člověka, kterému byl podobný druh nadsázky blízký, totiž tzv. Věžníka ve Staroměstské mostecké věži. Postava si totiž vykasává plášť a chybí málo k tomu, aby své vbrzku odhalené pozadí nasměrovala ke katedrále a k Pražskému hradu, k němuž je zatím otočena čelem. Podle výkladu Jaromíra Homolky by mohlo jít o svérázný pozdrav od krále, který přesídlil na pravý vltavský břeh a s Hradem, potažmo celou českou a říšskou politikou, chtěl mít pramálo společného.

Jestliže Václavovy rukopisy jsou u nás notoricky známé, kapitola o textilních představuje svět začasťe opomíjený. Ač v některých detailech je pro mne starší zahraniční literatura, kterou autor poctivě cituje, důvěryhodnější (např. určení zvířeny či pohlaví postav), přínosnost této části tím není nijak narušena. Přínosná je ostatně celá kniha, která, vzdor drobným výhradám, nutí čtenáře přemýšlet a domýšlet, jak jsem se pokusil naznačit v předešlém odstavci.

Jak vyplývá již z citovaného úvodu, nejedná se o knihu určenou primárně vědecké obci, ač i ta v ní může najít inspiraci. Ba právě naopak, je to kniha povytce populárně-naučná, která čtenáře seznamuje s důkladně sesbíraným materiálem zahraničních i českých badatelů. O nových pohledech, které nám Šmahel předestírá nejvíce v rozboru ornamentiky Bible Václava IV., byla již řeč. Výborně zvolené téma a šťastně nadnesené jazykové prostředky, doplněné vynikající grafickou úpravou, to vše činí ze Šmahelova díla knihu hodnou pozornosti, která snad přesvědčí nejenho laika o tom, že stojí za to věnovat pozornost středověku a hledat v houštinách pergamenových listin divé muže, statné reky, sličné panny a bájně jednorožce, a nejen je. Kéž by podobných kratochvilných knih vznikalo více.

TOMÁŠ GAUDEK

Michael VAN DUSSEN, *From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 2012

217 s., ISBN 978-1-107-01679-8

Knihy zahraničních autorů o starších českých dějinách jsou stále vzácné. O to větší zvědavost vyvolává Van Dussenova monografie již svým úvodním zamyšlením nazvaným *Beyond reformist historiography: communication in Schism Europe*. Hned v druhém odstavci vysvitne, že autor se bude zabývat širší škálou textů, jež se díky politickým aliancím anglického dvora s Českým královstvím dostaly z Británie do střední Evropy, než brala v potaz literatura jednostranně zaměřená na komunikaci raných reformních ohnisek. Třebaže Anglie v období schizmatu zaostávala